Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 3

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 796 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-martda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri oʻrinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., OʻzR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "OʻIRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar doʻstligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Poʻlatov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamgʻarmasi ijrochi direktori oʻrinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, t.f.f.d., TAQU katta oʻqituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Fargʻona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon oʻgʻli, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, OʻzR Bosh prokuraturasi boshqarma boshligʻi oʻrinbosari
Ochilov Farxod, OʻzR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti boʻlimi boshligʻi
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta oʻqituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, OʻzR Tabiat resurslari vazirligi, OʻzR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Экологические и альтернативные заполнители для бетона в условиях Узбекистана........ 10
Акрамов Хуснитдин Ахрарович, Тохиров Жалолиддин Очилович, Самадов Хомид Самандарович

Investitsion marketingni rivojlantirish asosida mintaqa investitsiya jozibadorligini oshirish 16
Ahmedov Alim Babaniyazovich

O‘zbekistonda yashil budjetlashtirish, energiya samaradorligi va issiqxona gazlari emissiyasi........ 22
Pulatov Dilshod Haqberdiyevich, Qulliyev Ulug‘bek Mirzayevich, Mamanov Alisher

Development of the Digital Economy as a Trigger of the Economic Growth of the New Uzbekistan........ 28
Luiza Sayfullovna Makhmutkhodjaeva, Umarova Shahnoza Akbarovna

Oliy o‘quv yurtlarida matematik statistikani o‘qitishning xususiyatlari........ 34
Shamsiyev Damin Najmiddinovich, Aymatova Farida Xo‘razovna

Turizmda tadbirkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari 37
Mardonova Dilafruz Kosimovna

Oziq-ovqat xavfsizligi ta’minoti: O‘zbekistonda mayonez importini notarif tartibga solish va ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari........ 41
Muratova Shohista Nimatullayevna, Nomozov Azizbek Xayrulla o‘g‘li

Mamalakatimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda qimmatli qog‘ozlar bozorining o‘rni va roli 46
Akramov Azamat Ramziddinovich

Mamlakatning iqtisodiy va ekologik rivojlanishida elektromobil sanoatini rivojlantirishning ahamiyati........ 53
Iminov Mahmudjon Azimjon o‘g‘li

Hududiy eksport salohiyatini oshirishning marketing strategiyasi........ 60
Jiyamuratov Rustam Nuridinovich

Turistik kompaniyalar moliyaviy barqarorligini baholash usullarini takomillashtirish kompaniya moliyaviy barqarorligini ta’minlashning muhim mezoni........ 65
Jo‘rayev Behzod Nuraliyevich

Iste’molchilarni xulq-atvori modellari asosida marketing strategiyalarini shakillantirish........ 70
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna

Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish 75
Mirzayeva Nargiza Batirovna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarning o‘rni........ 80
Otajonova Charosxon Polvonquli qizi

Innovatsion menejment va raqamli transformatsiyalarni joriy etishning metodologik asoslari........ 84
Quldoshev Asliddin Tursunovich

Strategik boshqaruvda xususiy kapital samaradorligini baholash........ 89
Nasriyeva Zebiniso A’zam kizi, Mavlyanova Dilobar Maxkamovna

Mintaqalarni innovatsion rivojlantirish istiqbollari tashkiliy tuzilmalarini takomillashtirishni boshqarish yo‘llari 100
Xodjamuratova Gulbaxar Yuldashevna

Meva-sabzavot eksporti barqarorligini ta’minlashning ekonometrik tahlili 105
Shamsiyeva Feruza Muratxodjayevna

Зарубежный опыт активизации экономической активности домохозяйств........ 111
Бердиев Гайрат Ибрагимович, Маликова Севинч Телман кизи, Люсиков Артемий Александрович

The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Uzbekistan........ 116
Abdulla Ibragimov, Keldiyorov Shakhriyor Ilyos O‘g‘li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Mintaqada sanoat ishlab chiqarish rivojlanishining kambag'allikni qisqartirishdagi ahamiyati 121
Abdullayev Habibullo Asadulla o'g'li

Global iqtisodiyot sharoitida islom moliyasi mezon va tartiblarini joriy etishdagi muammolar va yechimlar 125
Abduvosidova Gulandom Abdurashid qizi

Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasida biznes subyektlarini toifalarga ajratish amaliyotining xususiyatlari 131
Akobirova Nodira Najmiddin qizi

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini innovatsion rivojlanish yo'llari 135
Axmedova Nafisa Amirddin qizi

Strategic directions of integration of Uzbekistan into the international hospitality industry 140
Bekmurodova Laylo Tursunmamatovna

Surxondaryo viloyatida parrandachilikni rivojlantirish ko'rsatkichlarini prognozlash va modellashtirish 144
Bobomuratov Imomqul Islamovich

Mamlakatimizda chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishning hozirgi holati va uning tahlili 149
Talipova Dilfuza Nabiyevna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 154
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Analysis of the Influence of Macroeconomic Indicators on State Budget Tax Revenue 158
Meyliev O. R., Gofurova K.

Mahalliy budjet xarajatlarini hududlar ijtimoiy-iqtsodiy rivojlanishiga ta'siri 166
Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li

Influence of Digital Technologies on Economic Growth of the Republic of Uzbekistan 170
Igamberdiyeva Kunduz Ergashevna

Transmilliy kompaniyalarning tashqi bozorlar uchun marketing strategiyalari va marketing tadqiqotlarini o'tkazish amaliyoti 174
Jo'rayeva Zilola Turobovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari 178
Kamilova Iroda Xusnitdinovna

Korxonalarda inqirozga qarshi moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish 183
Latipova Shaxnoza Maxmudovna

Tijorat banklari faoliyatida onlayn tizimlarining tutgan o'rni va ularning rivojlanishi 188
Raxmataliyev Muzaffar Eshdavlatovich

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyatining ta'sirini baholashning nazariy asoslari 194
Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna

O'zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o'tish samaradorligini oshirish 200
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li

Andijon viloyatida kambag'allik darajasini qisqarishiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar 214
Musaeva Ziyoda Allayarovna

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi eksportida marketing muammolari 218
Musyeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazxon Talgatovich

Respublikamizda parranda bosh sonining hozirgi holati va uning istiqbollari 223
Akramova Nargiza Axrorovna

Menejmentda ishbilarmonlik kommunikatsiyalaridan foydalanishda optimal strategiyalarini qo'llash shart-sharoitlari 227
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Shadiyeva Madina Djaloliddin qizi

Raqamlashtirish sharoitida innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari 231
Nazarova Latofat Toirjon qizi

O'zbekistonda masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari 235
Nurmuxammedov Matlab Yunusovich

Davlat aktivlarini samarali boshqarish hamda nazorat qilishni takomillashtirish 240
Mirzayev O., Nazarov G'ayrat Olim o'g'li

Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv 246
O. U. Shomurodov, Z. U. Uroqov, A. T. Ablahatov, A. A. Suyarov, J. S. Urazov

Methodological Aspects for Branding in Private Schools 251
Odilova Sitora Sayfitdin qizi

Совершенствование процедуры оценки эффективности и результативности расходов государственного сектора 256
Олимов Элёр Фазлиддин угли, Искандаров Суннатилло Бахриддин угли

Logistika xizmatlari samaradorligini oshirishda blokcheyn texnologiyalardan foydalanish 261
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich

Markaziy Osiyoda energetika bozorini rivojlantirishning kelgusi istiqboli va imkoniyatlari 267
Saidov Mash'al Samadovich, Umarova Irodaxon Nuraliyevna

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda sug'urta bozorining innovatsion usullaridan foydalanishning konseptual asoslari 275
Narzullayeva Gulchehra Salimovna, Saidova Dilnozaxon Odiljon qizi

Oliy ta'limda boshqaruv strategiyalari va ularni amalga oshirish mexanizmi 279
Saidqulova Firuza Farmonovna

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromadlarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari 283
Salimov Sherzod Baxtiyorovich

O'zbekiston Respublikasidagi mavjud suv resurslarining iqtisodiy holati tahlili 288
Shanazarova Gulyora Baxtiyarovna

Tijorat banklari kredit risklarini kamaytirish yo'llari 294
Tulkinova Maftuna Anvarbek qizi

The use of Intellectual Systems in the Improvement of the Educational Process Management System in Higher Educational Institutions 303
Umarova Dilfuza Rakhmatilla qizi

Oliy ta'lim tizimida yangi iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish 307
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich

Global iqtisodiy sharoitida moliyaviy hisobotlar auditida muhimlilikni baholashni xalqaro stanadartlar asosida takomillashtirish 311
Xasanova Nasiba Tolliboy qizi

Qurilish materiallari sanoatida innovatsion klasterlarni tashkil etish istiqbollari 314
Yuldasheva Kamola Miraliyevna

Oliy ta'lim muassasalarida gibrid bulut xizmat modelini qo'llash mexanizmini ishlab chiqish 319
Zaripov Bahodir Bobomurod o'g'li

Роль инвестиций в ситеме железнодорожного транспрта в Республике Узбекистан 325
Акбарова Лайло Упашевна

Gidrotexnik inshootlar betonlarini samaradorligini tahlil qilish va oshirish natijalari 330
Asqarov B. A., Karimov M. U., Xolmirzayev S.T., Obidjonov J. T.

Maxsus iqtisodiy zonalar hududiga jalb etilgan investitsiyalar to'g'risida 334
Davlayev G'olib Ashurovich

Yangi xizmat turi xizmatlar sohasini innovatsion boshqarishning metodologiyasi 337
Djurayeva Dilnoza Davron qizi

Mintaqalar innovatsion salohiyatini baholashning uslubiy yondashuvlari 343
J. A. Ismatullayev, D. X. O'rinov

Milliy qayta sug'urtalovchilarning xalqaro sug'urta bozoriga kirib borishi va kutilayotgan xavf-xatarlar 348
Jorabayev Jasur Abduraxmanovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tovarlar auditi natijalarini auditorlik hisobotida aks ettirish tartibi 354
Ibragimov M. M., Ergashev O. F.

Turistik destinatsiyalarni tashkil etish va rivojlantirishning xorijiy tajribalari 358
Karimov Anvar Aktam o'g'li

Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari 362
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich

Iqtisodiy xavfsizlikning institutsional tizimini tadqiq etishga uslubiy yondashuvlar 367
Mamatov Axmetjon Atajanovich, Allaberganov Zakir Gayibovich

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlari 373
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Paxta-to'qimachilik klasterlari eksport faoliyatini rivojlantirishning xorij tajribasi 380
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich

Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish muammolari va dolzarb vazifalari 386
Musyeva Shoira Azimovna

Устойчивый и инклюзивный рост: взаимосвязь экономического прогресса с социальным равенством и экологическим управлением 390
Нодирбек Холбаев

Mintaqalarni investitsion jozibadorligini taraqqiyot strategiyasiga ta'sirini statistik baholash 396
Nuriddinov Zufar Akbarovich

Финансирование каракулеводства: преодоление финансовых вызовов в пустынных регионах Узбекистана 402
Нуриллаев Жамолиддин Ярашевич

O'zbekiston investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish 408
Oybek Elmuratov

Intellektual mulkning iqtisodiy mazmuni va tarixiy rivojlanish bosqichlari 411
Maxmudova Nargiza Davlyat qizi

Implementation and use of Digital Technologies in Logistics Abstract 416
Kushakova Mamura, Koshakova Mukhlisa Surat qizi

Innovatsion iqtisodiyot tushunchasining mazmun mohiyati 421
Abduqaxorov Bekzod O'tkir o'g'li

Raqamlashtirish iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshligini oshirish omili sifatida 426
Mamajonova Durdonahon Mamaruzi qizi

O'zbekistonda tashqi savdoni notarif usullar orqali tartibga solishning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri 431
Norqobilov Akobir Iso o'g'li

Инновационные методы переработки горных отходов для экологической устойчивости в Узбекистане 437
Аскаров Бахтиер Аскарович, Собирова Мукаддас Хамидуллаева

Опыт зарубежных стран по стимулированию производства сельскохозяйственной продукции и перспективы внедрения в Узбекистан 442
Холиков Сулаймон Уткир угли

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda strategik boshqaruv hisobini tashkil qilishning uslubiy jihatlari 447
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishni statistik tahlili 452
Sayfullayev Siddik Nosirovich

Sug'urta tashkilotining innovatsion risklarini baholash 457
Sattorov Shoxrux Maxmudjon o'g'li

Kapital bozori rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari 462
Turdiyeva Uzayda Omirbayevna

Адаптивный искусственный интеллект в управлении человеческими ресурсами 469
Хайдарова Малика Шокирджановна

Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga xizmat qiluvchi zamonaviy va istiqbolga mo'ljallangan huquqiy asoslarning yaratilganligi to'g'risida 478
Xayriddinov Shuxrat Botirovich

Investitsiya loyihalariga ta'sir qiluvchi risklarni sifat jihatdan baholash usullarining o'ziga xos xususiyatlari 482
Shaislamova Nargiza Kabilovna

Tijorat banklari tomonidan investitsion loyihalarni kreditlash tartib va ularni takomillashtirish yo'llari 491
Yunusova Ozoda Anvarjon qizi

Hududlar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda soliq salohiyatini oshirishning nazariy jihatlari 498
E. N. Raximov

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi 504
Avazov Ilxom Ravshanovich

Inson resurslarini boshqarishning innovatsion usullarini joriy etish vositalarini ishlab chiqish 509
Djuraeva Guzal Shavkatovna

Agrar soha korxonalarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 513
Erkinxojiyev Ismoiljon Ikromjon o'g'li

Korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalarni moliyalashtirishning ilg'or xorij tajribalari 517
Igitov Jurabek Kuzibekovich

The impact of corporate governance on firm performance and financial stability 524
Muhammadyor Yunusov

Mintaqalarda kamg'allik darajasini pasaytirish va xorij tajribasidan foydalanish yo'llari 537
Musulmonova Shahlo Nasriddinovna

Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash soliq ma'muriyatchiligini samarali tashkil etish yo'llari 541
Mutalova Dilorom Maxamadjanovna, Kenjaboyeva Nigina

Iqtisodiy savodxonlik hamda tadbirkorlik qobiliyati o'rtasidagi to'g'ri nisbatdagi bog'liqlik munosabatining fundamental asoslari 544
Tuxtayeva Muyassar Shovkat qizi

Korxonalarning bankrotlik riskini baholashning xalqaro modellari 550
Umarova Hulkar Umidulloyevna

O'zbekistonda korxona boshqaruvida kadrlar salohiyatidan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning xorij tajribasi 555
Do'stova Aziza Qahramonovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimining xususiyatlari 559
Iroda Majidova

Ziyorat turizmini rivojlantirishning muhim xususiyatlari 565
Mirzayev Qulmamat Jonuzoqovich, Shukurov Tohirjon Izzatullo o'g'li

Qandolat mahsulotlari bozorida marketing tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlari 569
Tuychiyeva Vasila Faxriddin qizi

"Зелёная экономика" как фактор повышения экономического роста страны 573
Тураева Адиба Икрамовна

Oilada sarf-xarajatlar samarasiga erishishning muhimligi 580
Xasanov Rustam Rabimovich

Aholi farovonlik darajasidagi farqlarni tartiblash yo'nalishlari 583
Xasanov Rustam Rabimovich, Turdiyev Zoxidjon Rustamovich

Совершенствование оценки стоимости объектов недвижимости в Узбекистане на основе зарубежного опыта....... 588
Хомитов К. З., Халилова Л. Ш.

Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligida kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati....... 594
Choriyeva Nigina Kaxramonovna

Davlat xaridlari tizimini takomillashtirish yo‘llari 598
Alimbayeva Sevara Alimbayevna

Yengil sanoatni rivojlanishida Germaniya tajribasi....... 601
F. Jumaniyazova, G‘ulomov Ibroxim Rustam o‘g‘li

The efficiency of usage of Islamic finance instruments in security market....... 607
Khasanov Umarbek Begmat ugli

Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning xorijiy tajribalari va ulardan foydalanish yo‘llari....... 613
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini tashkil qilinishining hozirgi holati va muammolari 621
Nutfulloev Tolib G‘olib o‘g‘li

Mehnat bozorida raqamli texnologiyalardan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish 627
Maxammadiyev M. M.

Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish sharoitida mahsulot tannarxini optimallashtirish asoslari....... 632
Narzullayeva Gulchehra Salimovna

Elektron pullarni rivojlantirish yo‘llari 636
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o‘g‘li

Загрязнение окружающей среды в Узбекистане: проблемы, причины и пути решения....... 644
Ишонкулова Феруза Асатовна, Шукуров Тимур Умидович

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarini transformatsiyalash modeli orqali takomillashtirish 649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyevna

Land Tax Received From Individuals and its Share in the Budget of the Republic of Uzbekistan....... 656
Hakimov Feruz Khurshid ugli

O‘zbekistonda "yashil" iqtisodiyot va iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xarajatlar tahlili....... 659
Isaxonova Ruxshona Muzaffar qizi, Sharapova Mashxura Azadovna

Qurilish xizmatlari ma’lumotlar tizimini takomillashitirish imkoniyatlari....... 665
Nurfayziyev Zayniddin Boymurodovich, Nurfayziyev Elyor Zayniddinovich

Ipotekali kreditlashni rivojlantirishning xorijiy davlatlar tajribasi va uni O‘zbekistonda tatbiq etish yo‘llari....... 670
Turdiev Shaxriddin Erxonovich

Suv resurslaridan foydalanishda xorij tajribalari 675
Berdiyev Anvar Abdivaliyevich

Auditda yetarli va mos dalillarni to‘plash tartibi 681
Meliyev Isroil Ismoilovich

"Yashil" iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishi....... 686
Urunbayev Saparbek Samatovich

Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari....... 692
Xolmuradov Raxmatilla Ne’matillaevich

O‘zbekiston mahsulotlarining tashqi bozordagi raqobatbardoshligi xususiyatlari va onlayn platformalar....... 699
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich

Factors affecting investment attractiveness in the global investment landscape....... 704
Otaboev Akhmed Makhsudbek o‘g‘li, Juliana Juliana, Fazliddin Nasriddinov

Xalqaro migratsiyaning O‘zbekiston mehnat bozori va inson kapitaliga ta’siri 709
Tilabova Kumush Farhod qizi

Анализ и оценка естественного освещения помещений образовательных учреждений 714
Пирмухамедова Шахноза

Актуальные вопросы укрепления доверия населения к банковской системы Республики Узбекистан 719
Рузибоева Нилуфар Тулкин кизи

Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли 725
Бибутова Шахло Саъдуллаевна

Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etishning afzalliklari va muammolari 730
Axmedova Dilbar Buronovna

Natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirishda sog‘liqni saqlash muassasalarini moliyalashtirishning mohiyati 734
Ishmanova Diana Nurmamadovna

Oziq-ovqat sanoatini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlanti-rishning nazariy asoslari 737
Muxtorova Madina Azamat qizi

Ipoteka kreditlari sohasidagi islohotlar va kelajakdagi istiqbollar 741
A’zamxo‘jayeva Nihola Sulaymon qizi

Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari 746
Yodgorova Xalima To‘lqinovna

Budjet ijrosini samarali ta’minlashda davlat xaridlarining ahamiyati 752
Sholdarov Dilshod Azimiddin o‘g‘li, Fayzullayeva Zilola Ravshanovna

Aholi sog‘ligi – milliy boylikning tarkibi va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir 763
Djumabayeva Shaira Xalillayevna

Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari: hisob siyosati 769
Rizayev Nurbek Kodirovich, Mamatova Charos Shavkiddinovna

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsion muhitning o‘rni 778
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna

Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ ijtimoiy mas’uliyat (“Rossiya temir yo‘llari” OAJ misolida) 784
Xidirova Marg‘uba Rustamovna, Saidqulov Avazbek Botirqul o‘g‘li

Raqamli transformatsiyaning O‘zbekistonning investitsion jozibadorligiga ta’siri 790
Saitkamolov Muxammadxo‘ja Sobirxo‘ja o‘g‘li, Markabayeva Jansaya Aybek qizi

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARINI TRANSFORMATSIYALASH MODELI ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

Norov Akmal Ruzimamatovich
DSc, TDIU Bank ishi kafedrasi professori

Norova Nozima Nabiyevna
TIFT universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari tomonidan kreditlash amaliyotining joriy holati tahlil qilinib, uni baholashning yangi modeli taklif qilingan. Bu borada milliy va xorijiy tajribalarni mujassamlashtirib ishlab chiqilgan “transformatsiyalash modeli” ball tizimining afzalliklari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli iqtisodiyot, kreditlash amaliyoti, baholash mezoni, koeffitsiyentlar usuli, moliyaviy ko‘rsatkichlar, nomoliyaviy ko‘rsatkichlar, transformatsiyalash modeli, ball tizimi.

Abstract: The article analyzes the current state of lending by commercial banks in the digital economy and proposes a new model for its assessment. In this regard, the advantages of the “transformation model” scoring system, developed taking into account domestic and foreign experience, are highlighted.

Key words: Digital economy, lending practice, evaluation criteria, coefficient method, financial indicators, non-financial indicators, transformation model, point system.

Аннотация: В статье анализируется современное состояние кредитования коммерческими банками в условиях цифровой экономики и предлагается новая модель его оценки. В связи с этим выделены преимущества балльной системы “модель трансформации”, разработанной с учетом отечественного и зарубежного опыта.

Ключевые слова: Цифровая экономика, практика кредитования, критерии оценки, коэффициентный метод, финансовые показатели, нефинансовые показатели, модель трансформации, балльная система.

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar milliy iqtisodiyotimiz taraqqiyoti asosidir. Ayniqsa, oxirgi yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida keng islohotlarning amalga oshirilishi kelgusida barqaror rivojlanishga zamin yaratib kelmoqda. Iqtisodiyotimiz lokomotivi boʻlgan bank tizimini yanada takomillashtirish boʻyicha qonun, qaror va farmonlarning qabul qilinishi ushbu sohaning zamon bilan hamnafas rivojlanishini taʼminlab bermoqda.

Jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-martida qabul qilingan “Bank xizmatlari ommabopligini oshirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi qarorining 6-bandi “v” kichik bandida “potensial qarz oluvchilarning kreditlash amaliyotini baholash hamda mijozlarga kreditlar ajratish shartlarini takomillashtirish imkonini beruvchi tijorat banklari tomonidan oʻz modellarini yaratish...”[1] va ularni amaliyotga joriy etish vazifasi belgilab oʻtilgan.

Xalqaro tajribalardan koʻrish mumkinki banklar faoliyatida qoʻllaniladigan turli kreditlash amaliyoti modellari mijozlarning kreditlash amaliyotini aniq va keng koʻlamda baholash va ularga qulay imkoniyat beradigan zamonaviy usullardan biridir. Buning yordamida mijozlar oʻz faoliyatini rivojlantirish hamda kredit risklarini sezilarli darajada pasaytirish imkoni yaratiladi. Demak, kreditning qaytmasligi bilan bogʻliq yoʻqotishlarni oldi olinadi. Kredit shartlari bajarilishi va ularning kreditga layoqatlilikni aniq, toʻliq va tezkor baholash nafaqat tijorat banklari uchun kredit riskini pasaytirish balki, mijozlar uchun kreditni qaytara olmaslik riskini qisqartirishga tayinlanganligi bilan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Taʼkidlash kerakki, banklar amaliyotida “transformatsiyalash modeli” ball tizimidan foydalanish, ham bank uchun, ham mijozlar uchun kutilgan samarani beradi. Shuning uchun ham rivojlangan mamlakatlar bank amaliyotida mijozlar manfaati va bank daromatini aniqlashda kreditlash amaliyotida turli modellari va ball tizimlari muhim vosita boʻlib xizmat qilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mijozlarning kreditga layoqatlilikni tahlil etish va baholash borasida iqtisodchi olimlar va soha mutaxassislarining turli xil yondashuvlari mavjud boʻlib, ularni umumlashtirgan holda ikki guruhga tasniflash mumkin. Bir guruh olimlar va mutaxassislar mijozlarni kreditga layoqatliligini tijorat banklari manfaati va kredit siyosatlaridan kelib chiqib talqin qilishsa, boshqa bir guruh olimlar moliyaviy holat, samaradorlik va biznes koʻlamidan kelib chiqib kreditga layoqatlilikni tahlil qilishni tavsiya etishadi. Har ikkala yondashuvning umumiy gʻoyasi shundaki, kreditga layoqatlilikka baho berishda mijozlarning moliyaviy holati muhim obyekt sanaladi. Biroq, tijorat banki nuqtayi nazardan tahlil qilinganda moliyaviy holat tahlili bilan birga kredit oluvchi mijozlarning nomoliyaviy koʻrsatkichlariga ham alohida eʼtibor qaratiladi.

Iqtisodchi olim Mavlanov (2018) bank mijozlar kreditga layoqatliligini har ikkala jihatdan tadqiq etib, bank nuqtayi nazardan moliyaviy va nomoliyaviy koʻrsatkichlarni maʼlum mezonlar asosida tasniflab, skoring modeli yordamida kreditga layoqatlilikka baho berishni taklif etgan. Mijozlarning moliyaviy holatidan kelib chiqib kreditga layoqatlilik tahlilini takomillashtirishda likvidlilik, balans likvidligi, barqarorlik va samaradorlik koʻrsatkichlari asosida kompleks tahlil yondashuvini taklif etgan va undan foydalanish samaradorligini koʻrsatib oʻtgan (Mavlanov, 2019).

Turdiyeva (2019) kreditga qobillikning nazariy va tashkiliy-uslubiy jihatlariga bagʻishlangan ilmiy ishida agrar sektori korxonalari misolida kreditga layoqatlilik tahlilida qoʻllaniladigan atamalar talqini, kreditga qobillik tahlilining kompleks iqtisodiy tahlilda tutgan oʻrni, tahlil jarayonida nomoliyaviy koʻrsatkichlardan foydalangan holda mijozlarni sinflarga ajratish kabi masalalarni ochib bergan.

Kreditga layoqatlilikni toʻlovga qobillikdan farqi uning murakkab jarayon va kelgusi davrdagi holatni baholashga qaratilganligidan kelib chiqib tijorat banklarida mijozlarning kreditga layoqatliligini baholash amaliyotini takomillashtirish masalalari ham ilmiy tadqiq etilgan (Mamatov, Qulliyev, Pulatova, 2016).

Alimardonov (2017) kichik biznes subyektlarini kreditlashda ularning kredit toʻloviga layoqatliligini baholash va bunda umumiy pul oqimlarini baholash usuli eʼtibor qaratib, ushbu usulni moliyaviy koeffitsiyentlar usulidan afzal degan xulosaga kelgan.

1 Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Bank xizmatlari ommabopligini oshirish boʻyicha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi 2018-yil 23-martdagi qarori.

Bir guruh olimlar tomonidan chop ettirilgan “Bank ishi” darsligida kreditga layoqatlilik tushunchasi mohiyati, uning kreditlash jarayonidagi ahamiyati, jismoniy va yuridik shaxslarning kreditga layoqatliligini baholash usullari va tartiblari keltirib o‘tilgan (Azizov va boshqalar, 2016).

Rossiyalik olimlar o‘z tadqiqotlarida iqtisodiyot subyekti kreditga layoqatliligini baholashda faoliyat uzluksizligi konsepsiyasini ilgari surgan holda mijozlarning kreditga layoqatliligini ta’minlamasligi uning faoliyati yakunlanishi ya’ni bankrotlik holatiga tushushiga olib kelishi va faoliyat uzluksizligiga jiddiy xatar bo‘lishini isbotlashgan (Babicheva, Lyubishin, Kondratev, 2018).

Yuqorida keltirilganlardan ko‘rinib turibdiki, mijozlarni kreditga layoqatliligini tahlil qilish va baholash muhim iqtisodiy munosabatlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonning ko‘plab jihatlari olimlar tomonidan ochib berilgan bo‘lsada, kreditga layoqatlilik tahlilining nazariy hamda tashkiliy-uslubiy jihatlari va mijozga qulaylik yaratish yoki kreditni muddatidan oldin qaytarish bo‘yicha amaliy ishlar yetarli darajada tadqiq etilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotimiz mijozlarning kreditlash amaliyoti davrini tahlili va uni baholash mezonlarini takomillashtirish maqsadida olib borilgan bo‘lib, aniq vazifalar belgilab olindi. Tadqiqot jarayonida amaliy materiallarni taqqoslash, statistika va jadvallar yordamida tahlil ishlari olib borilgan, undagi natijalar asosida aniq xulosa va amaliy takliflar bayon qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bozor iqtisodiyoti vujudga kelgandan to hozirgi davrga qadar kredit munosabatlari uzluksiz takomillashib hamda rivojlanib kelmoqda va bu jarayon kelgusida yanada keng ko‘lamda davom etish tavsifiga ega. Chunki, kredit munosabatlari iqtisodiyotda ko‘plab biznes subyektlar faoliyatini boshlashiga, to‘xtovsiz amalga oshirishiga hamda kengayishiga muhim moliyaviy omil bo‘lmoqda.

Bank kreditlari va ssudalarini jalb qilish qaysi mezonlar va tartiblar asosida amalga oshiriladi? Bu borada, mijozlar va tijorat banklari o‘rtasida bo‘ladigan qarz munosabatlarini yo‘lga qo‘yishda avalam bor ularning kreditga layoqatliligi tahlili va kreditlash amaliyoti davrida ularni baholash modellari takomillashtirish bosh masaladir. Har bitta tijorat banki o‘z mijozlar bilan kredit munosabatlari yuzasidan mustaqil siyosatini olib boradi. Lekin ularning barchasida bitta muhim jihatga, ya’ni mijozlarning kreditni qaytarish imkoniyatini va ularni bankga keltirayotgan daromadlarini hamda ularning faoliyatini aniq baholashga ahamiyat qaratilmog‘i lozim.

Bugungi kunda mamlakatimiz tijorat banklarida mijozlarning kreditlash amaliyoti tahlilini baholash bo‘yicha turli xil usullardan foydalanib kelinmoqda. Ta’kidlash kerakki, banklar amaliyotida mijozlarning kreditga layoqatliligini tahlil qilish va baholashda uch turdagi: qoplash, likvidlilik va muxtorlik koeffitsiyentlaridan foydalanilmoqda. Ushbu koeffitsiyentlar asosida mijozlarning kreditga layoqatliligi uchta sinfga ajratish asosida baholanmoqda.

1-jadval: Tijorat banklari tomonidan qo‘llanilayotgan kreditga layoqatlilikni baholash mezonlari[2]

Ko‘rsatkichlar	I sinf	II sinf	III sinf
1. Qoplash koeffitsiyenti (Qk)	Qk > 2	2 > Qk > 1	1 > Qk
2. Likvidlilik koeffitsiyenti (Lk)	Kk > 1,5	1,5 > Lk > 1	1 > Lk
3. Muxtorlik koeffitsiyenti (Mk)	Mk > 60%	60% > Mk > 30%	30% > Mk

Ushbu tartibdagi kreditga layoqatlilikni baholash mezonlarida quyidagi bartaraf etiladigan kamchiliklar hamda takomillashtirilishi talab etiladigan umumiy jihatlar mavjud deb hisoblaymiz. Jumladan:

- koeffitsiyentlarni hisoblash usulidagi kamchiliklar;
- ushbu koeffitsiyentlar asosida xo‘jalik yurituvchi subyektlarining moliyaviy ahvolini to‘liq baholash imkoni yo‘qligi;
- xalqaro tajribalar e’tiborga olinmaganligi.

2 Muallif tomonidan shakllantirildi.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

2-jadval: Mijozlarning kreditlash jarayonini moliyaviy ko'rsatkichlari orqali baholash[1]

Ko'rsatkichlar nomi	Ball taqsimoti	Kreditlash amaliyoti bo'yicha sinflarga ajratish									
		Me'yori	ball	Me'yori	ball	Me'yori	ball	Me'yori	ball	Me'yori	ball
		1-sinf		2-sinf		3-sinf		4-sinf		5-sinf	
1. Mijozlarning likvidlilik ko'rsatkichlari:	15		15		12		9		6		0
Joriy likvidlilik koeffitsiyenti	5	2<	5	2>Jlk>1,5	4	1,5>Jlk>1	3	1>Jlk>0,5	2	Jlk<0,5	0
Tez likvidlilik koeffitsiyenti	5	1,25<	5	1,25>Tlk>1	4	1>Tlk>0,75	3	0,75>Tlk>0,5	2	Tlk<0,5	0
Mutlaq likvidlilik koeffitsiyenti	5	0,75<	5	0,75>Mlk>0,5	4	0,5>Mlk>0,25	3	0,25>Mlk>0,1	2	Mlk<0,1	0
2. Balans likvidligi tahlili	15	A1>P1 A2>P2 A3>P3 A4>P4 A5	15	A1>P1 A2>P2 A3>P3 A4>P4 A5< P5 bitta shart bajarilmasa	12	A1>P1 A2>P2 A3>P3 A4>P4 A5< P5 ikkita shart bajarilmasa	10	A1>P1 A2>P2 A3>P3 A4>P4 A5< P5 uchta shart bajarilmasa	5	A1>P1 A2>P2 A3>P3 A4>P4 A5< P5 umuman shart bajarilmasa	0
3. Mijozlar mablag'larining aylanishi tahlili:	20		20		16		12		8		0
Mijozlar joriy aktivlari aylanish ko'rsatkichlari	5	Jak>12	5	12>Jak>6	4	6>Jak>4	3	4>Jak>3	2	3>Jak>0	0
Mijozlarning debitorlik qarzlari ko'rsatkichlari	5	Dak>12	5	12>Dak>6	4	6>Dak>4	3	4>Dak>3	2	3>Dak>0	0
Mijozlarning kreditorlik qarzlari ko'rsatkichlari	5	Kak>12	5	12>Kak>6	4	6>Kak>4	3	4>Kak>3	2	3>Kak>0	0
Tovar moddiy zaxiralari aylanuvchanligi	5	TMZak>12	5	12>TMZak>6	4	6>TMZak>4	3	4>TMZak>3	2	3>TMZak>0	0
4. Mijozlar faoliyati samaradorlik ko'rsatkichlari tahlili:	15		15		12		9		6		0
Joriy aktivlar rentabellik ko'rsatkichi	5	Jar>40%	5	40%>Jar>30%	4	30%>Jar>20%	3	20%>Jar>ID	2	Jar<ID (inflasiya darajasi)	0
Xususiy kapital rentabellik ko'rsatkichlari	5	Xkr>40%	5	40%>Xkr>30% 4	4	30%>Xkr>20%	3	20%>Xkr>ID	2	Xkr<ID (inflasiya darajasi)	0
Sotish rentabellik ko'rsatkichi	5	Sr>40%	5	40%>Sr>30%	4	30%>Sr>20%	3	20%>Sr>10%	2	Sr<ID (inflasiya darajasi)	0
5. Moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari tahlili:	15		15		12		9		6		0
Mustaqillik koeffitsiyenti	5	Mk>0,6	5	0,6>Mk>0,5	4	0,5>Mk>0,4	3	0,4>Mk>0,3	2	Mk<0,3	0
Qarz va o'z mablag'lari o'rtasidagi nisbat koeffitsiyenti	5	0,2>QO'zk >0	5	0,4>QO'zk>0, 2	4	0,5>QO'zk>0, 4	3	1>QO'zk>0,5	2	QO'zk>1	0
Xususiy kapital harakatchanlik koeffitsiyenti	5	Xxk>0,5	5	0,5>Xxk>0,4	4	0,4>Xxk>0,3	3	0,3>Xxk>0,2	2	Xxk<0,2	0
6. Mijozlar hisob raqamidagi resurs qoldig'ining kreditga nisbatan baholash	20	Кредит< 1	20	2, 1>Kredit>0,8	15	0,8>Kredit>0,6	10	0,6>Alm>0,4	5	Alm>0,4	0
Umumiy ball	100		100		79		59		36		0

1 Muallif tomonidan tuzilgan.

3-jadval: Mijozlarning kreditlash jarayonini nomoliyaviy ko'rsatkichlari orqali baholash[3]

Ko'rsatkichlar		Ball
Korxonaning umumiy kredit tarixi:		**20**
3 yildan ortiq muddatda banklar, jumladan mijozlar bankdan olingan kreditlarni o'z vaqtida va to'liq to'langan.	1 sinf	20
3 yilgacha muddatda banklar, jumladan mijozlar bankdan olingan kreditlarni o'z vaqtida va to'liq to'langan	2 sinf	15
Oxirgi uch yilda banklar, jumladan mijozlar bankdan kredit summasini (asosiy va foiz) belgilangan muddatlardan kechikib yoki qisman to'langan. Biroq kredit va uning foizlari to'liq qaytarilgan (bir oygacha muddat ichida).	3 sinf	12
Oxirgi uch yilda banklar, jumladan mijozlar bankdan olingan kredit summasi (asosiy va foiz) belgilangan muddatlardan kechikib yoki qisman to'langan. Biroq kredit va uning foizlari to'liq qaytarilgan (bir oydan ortiq muddatda)	4 sinf	9
Banklar, jumladan mijozlar bankdan olingan kredit summasini (asosiy va foiz) to'liq to'lanmaganda.	5 sinf	0
Kredit ta'minoti:		**20**
Ta'minot zamonaviy, yuqori likvidli, yetarli, egalik huquqi mijozlarga tegishli. Kafilning moliyaviy ahvoli mutloq barqaror. Sug'urta polisi kreditni to'liq qamragan va to'liq davrga olingan.	1 sinf	20
Ta'minot yangi, likvidli, yetarli, egalik huquqi mijozlarga tegishli. Kafilning moliyaviy ahvoli barqaror. Sug'urta polisi kreditni 50 %ini qamragan va davrning 50 % olingan.	2 sinf	15
Ta'minot 50 %dan ko'p eskirgan, likvidli, yetarli emas, egalik huquqi korxonaga tegishli. Kafilning moliyaviy ahvoli barqaror. Sug'urta polisi kreditni 25 %dan 50 %gacha qamragan va davrning 25 %dan 50 %gacha olingan.	3 sinf	12
Ta'minot eski, nolikvid, yetarli emas, egalik huquqi boshqa mijozlarga tegishli. Kafilning moliyaviy ahvoli nobarqaror. Sug'urta polisi kreditni 25 %dan kam qismini qamragan va davrning 25%dan kam qismi olingan.	4 sinf	9
Ta'minot yaroqsiz holatga kelgan, nolikvid, yetarli emas, egalik huquqi boshqa mijozlarga tegishli. Kafilning moliyaviy ahvoli bankrot oldi holatida. Sug'urta polisi kreditni 25 %dan kam qismini qamragan va davrning 25 %dan kam qismi olingan.	5 sinf	0
Loyihaning realligi:		**20**
Bankning kredit siyosati talablariga mos keladi va asoslangan axborot manbalariga ega. Loyihani amalga oshirish imkoniyati mavjud: mijozlarning ijobiy moliyaviy natijasi hamda pul oqimi hajmi olinadigan kredit summasi (asosiy va foiz) to'lashga yetarli. Loyihaning biznes-rejasi iqtisodiy va amaliy jihatdan asoslangan. Mijozlarda kompetent xodimlar yetarli. Qulay tabiiy sharoit, yetarli infrastruktura va kommunal xizmatlar mavjud	1 sinf	20
Bankning kredit siyosati talablariga mos keladi va asoslangan axborot manbalariga ega. Loyihani amalga oshirish imkoniyati mavjud mijozlarning ijobiy moliyaviy natijasi hamda pul oqimi hajmi olinadigan kredit summasi (asosiy va foiz) to'lashga yetarli. Loyihaning biznes-rejasi iqtisodiy va amaliy jihatdan asoslangan. Mijozlarda kompetent xodimlar soni yetarli emas. Qulay tabiiy sharoit va yetarli infrastruktura mavjud. Kommunal xizmatlar ko'rsatishda uzilish kuzatiladi.	2 sinf	15
Bankning kredit siyosati talablariga mos keladi va yetarli axborot manbalariga ega. Loyihani amalga oshirishda jiddiy tavakkalchilik mavjud. Mijozlarning ijobiy moliyaviy natijasi hamda pul oqimi hajmi olinadigan kredit summasi (asosiy va foiz) to'lashga yetarli. Mijozlarda kompetent xodimlar soni yetarli emas. Qulay tabiiy sharoit va yetarli infrastruktura mavjud. Kommunal xizmatlar ko'rsatishda uzilish kuzatiladi.	3 sinf	12
Bankning kredit siyosati talablariga to'liq mos kelmaydi va yetarli axborot manbalariga ega emas. Loyihani amalga oshirishda jiddiy tavakkalchilik mavjud. Mijozlarning ijobiy moliyaviy natijasi hamda pul oqimi hajmi olinadigan kredit summasi (asosiy va foiz) to'lashga yetarli bo'lishi tavakkalchilikka bog'liq. Mijozlarda kompetent xodimlar soni yetarli emas. Qulay tabiiy sharoit va yetarli infrastruktura mavjud. Kommunal xizmatlar ko'rsatishda uzilish kuzatiladi.	4 sinf	9
Bankning kredit siyosati talablariga mos kelmaydi va yetarli axborot manbalariga ega emas. Loyihani amalga oshirishda yuqori tavakkalchilik mavjud. Mijozlarning salbiy moliyaviy natijasi hamda pul oqimi hajmi olinadigan kredit summasi (asosiy va foiz) to'lashga yetarli emas. Mijozlarda kompetent xodimlar soni yetarli emas. Qulay tabiiy sharoit va infrastruktura mavjud emas. Kommunal xizmatlar ko'rsatish yomon.	5 sinf	0

3 Муаллиф томонидан тузилган.

Tovarlarning raqobatbardoshlik darajasi.		**20**
Tovarlarning xilma-xilligi, sifati yuqori, yuqori qo‘shimcha qiymat va optimal bahoga ega, optimal xarajat, sotish servisi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan,talab yuqori.	1 sinf	20
Tovarlarning xilma-xilligi, sifati yuqori, sotish servisi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan, optimal baho, diferensiyalangan xarajat, talab mavjud	2 sinf	15
Tovarlarning turi kamligi, sifati o‘rtacha, o‘rtacha baho, o‘rtacha xarajat, sotish servisi yo‘lga qo‘yilgan	3 sinf	12
Tovarlarning turi kamligi, sifati past, o‘rtacha baho, xarajat yuqori, sotish servisi talab darajasida emas	4 sinf	9
Tovarlarning turi kamligi, sifati past, o‘rtacha baho, xarajat yuqori, sotish servisi mavjud emas, talab o‘ta kam.	5 sinf	0
Biznes obro‘si		**20**
Mijozlarning soha va tarmoqdagi o‘rni yuqori, bozordagi obro‘si yuqori, brend taniqli	1 sinf	20
Mijozlarning soha va tarmoqdagi o‘rni o‘rtacha, bozorda o‘z obro‘siga ega, brendi xaridorlarga tanish	2 sinf	15
Mijozlarning soha va tarmoqdagi o‘rni sezilarli ahamiyatga ega emas, brendi xaridorlarga tanish emas.	3 sinf	12
Mijozlarning soha va tarmoqdagi o‘rni ahamiyatga ega emas, brendi xaridorlarga tanish emas.	4 sinf	9
Mijozlarning soha va tarmoqdagi o‘rni ahamiyatga ega emas, bozorda o‘z obro‘siga ega emas, brendi mavjud emas	5 sinf	0
Umumiy ball		**100**

Respublikamiz bank sohasidagi kredit munosabatlarida amalga oshirilayotgan mijozlarni moliyaviy holatini va kreditga layoqatliligini baholashni davr talablari asosida takomillashtirish uchun yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan kamchiliklarni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan maqsad kredit olgan va foydalanayotgan mijozlarning moliyaviy holati va kreditga layoqatliligini baholashni to‘liq, aniq va tezkor o‘rganishdir. Bu bilan kreditga layoqatli bo‘lgan eng munosib mijozlarga qulaylik yaratish maqsadida ularga imtiyozlar berish va shu orqali kredit portfelining sifatini oshirish imkoniyati yaratiladi. Natijada esa kredit riski sezilarli kamayishga erishiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklari tomonidan mijozlarga ajratilgan kreditlar shartlarini “transformatsiyalash modeli” ball tizimi orqali takomillashtirishtirilgan elektron dasturini taklif qilamiz.

Transformatsiyalash modeli mijozlarning kreditga layoqatliligini ikkita muhim jihat asosida 5 ta sinfga ajratib baholab beradi:

1. Moliyaviy ko‘rsatkichlar (likvidlilik ko‘rsatkichlari, balans likvidliligi, aylanuvchanlik ko‘rsatkichlari, samaradorlik ko‘rsatkichlari, barqarorlik ko‘rsatkichlari) asosida baholash;
2. Nomoliyaviy ko‘rsatkichlar (umumiy kredit tarixi, kredit ta’minoti, loyihaning realligi, tovarning raqobatbardoshlik darajasi, biznes obro‘si) asosida baholash.

4-jadval: Sinflar bo‘yicha kredit shartlarini bajarish tartibi[4]

Sinf	Qisqacha izoh	Jami (ball)
1-sinf	Bu toifadagi mijozlar kredit to‘lay olish qobiliyati yuqori. Ushbu mijozlarga ajratilgan kreditning umumiy tartibida yuqori imtiyozlar berish mumkin.	156-200
2-sinf	Bu toifadagi mijozlar kredit to‘lay olish qobiliyatiga ega. Ushbu mijozlarga ajratilgan kreditning umumiy tartibda imtiyozlar berish mumkin.	120-155
3-sinf	Bu toifadagi mijozlar kreditni to‘lay olishi mumkin. Ushbu mijozlarga ajratilgan kreditning umumiy tartibda imtiyozlar berish mumkin emas.	82-119
4-sinf	Bu toifadagi mijozlarning moliyaviy holati barqaror emas. Ushbu mijozlarga ajratilgan kreditning qaytarish riski yuqori hisoblanadi.	81 гача
5-sinf	Bu toifadagi mijozlarning moliyaviy holati juda yomon. Ushbu mijozlarga ajratilgan kreditning qaytarish riski juda yuqori hisoblanadi. Ushbu kreditlarni muddatidan oldin qaytarish choralarini ko‘rish lozim sanaladi.	0

Mijozlarning kredit shartlarini bajarishi va moliyaviy ko‘rsatkichlar asosida 100 ball va nomoliyaviy ko‘rsatkichlar asosida 100 ball umumiy 200 ball bilan baholanadi (4-jadval).

4 Muallif tomonidan tuzilgan.

Mijozlarga ajratilgan kreditlar shartlarini “transformatsiyalash modeli” ball tizimi dasturi bo‘yicha to‘plangan jami ball 0 balldan 200 ballgacha oralig‘da 5 ta sinfga bo‘lib o‘rganiladi. 5-jadvalda sinflar bo‘yicha to‘liq tafsiloti berilgan.

5-jadval: Transformatsiyalash modeli ball tizimi shkalasi

Sinf	Sifati	Foiz stavkasiga nisbatan imtiyoz	Foizining muddatiga nisbatan imtiyoz
1-sinf	Eng yuqori	20 фоиз	+ 4 oygacha
2-sinf	Yaxshi	10 фоиз	+ 2 oygacha
3-sinf	O‘rta	O‘zgartirishsiz	
4-sinf	O‘rtadan past	Ogohlantirish	
5-sinf	Qoniqarsiz	Muddatidan oldin qaytarish choradarini ko‘rish	

Mijozlarga ajratilgan kreditlar shartlarini “transformatsiyalash modeli” ball tizimining afzal jihatlari:

- Ushbu model mijozlarning kredit shartlarini bajarishiga va uni qaytarish layoqatliligiga aniq, to‘liq, keng qamrovli baholash imkoniyatiga ega.
- Amaldagi baholashdan farqli ravishda kredit shartlarini bajarish va uni qaytarish layoqatlilik holati 5 ta sinf asosida amalga oshiriladi. Bu banklar tomonidan mijozlarlik subyektlarni kredit shartlarini bajarishi va kreditning qaytarilish holati bo‘yicha tanlash imkoniyatini oshiradi.
- Kreditni qaytarish imkoniyatini baholash mezonlarini hisoblash usullari takomillashtirildi, ya’ni aniqlikni ta’minlash darajasi oshirildi.
- Xalqaro tajribalar e’tiborga olingan holda shakllantirildi.

Ushbu model mijozlarning moliyaviy va nomoliyaviy ko‘rsatkichlari asosida kreditga layoqatliligini kompleks baholash orqali kredit portfeli riskini keskin pasaytirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik.-T.: Iqtisod-Moliya. 2017. 732 b.
2. Abdullayeva Sh.Z. Kreditlashda skoringni qo‘llash amaliyoti. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnal. 2017. №1, 11 b.
3. Azizov U.O‘ va boshqalar. Bank ishi.-T.: Fan va texnologiya, 2016. 640 b.
4. Alimardonov I.M. Kichik biznes subyektlarining kredit to‘loviga layoqatliligini baholash amaliyotini takomillashtirish. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnal. 2017. №2, 6 b.
5. Ендовицкий Д. А., Бахтин К. В., Ковтун Д. В. Анализ кредитоспособности организации и группы компаний : учебное пособие.- М. : КНОРУС, 2016. 376 с.
6. Ендовицкий Д.А., Бочарова И.В. Анализ и оценка кредитоспособности заемщика. Учебно-практическое пособие. М. : КНОРУС. 2005. – 272 с.
7. Лиференко Г.Н. Финансовый анализ предриятия: Учеб.пособие.-М.: Экзамен, 2005. с. 160
8. Mavlanov N.N. Korxona kreditga layoqatliligini baholash va uni kompleks tahlilini takomillashtirish. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnal. 2016. №3, 9 b.
9. Мавланов Н.Н. Сравнительная оценка современных концепций анализа кредитоспособности: научные подходы и практика. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnal. 2018. №1, 14 b.
10. Mamatov B.Sh., Qulliyev I.Ya., Pulatova M.B. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida mijozlarning kreditga layoqatliligini baholash amaliyotini takomillashtirish. Monografiya.-T.:Extremum-press, 2016. 112 b.
11. Наумченкова Ю. В. Оценка кредитоспособности заемщика. Теория и практика современной науки. 2016. № 5. с.5
12. Raximov M.Yu. Iqtisodiyot subyektlari moliyaviy holatining tahlili.O‘quv qo‘llanma.-T.: Iqtisod-Moliya, 2015. 392 b.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 3

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.